

FUNKCIONÁLIS PROJEKCIÓK A MAGYARBAN ÉS KVANTORMOZGATÁS

SURÁNYI BALÁZS

ELTE Angol–Amerikai Intézet
dzs@nytud.hu

A nyolcvanas évek közepétől kezdődően a Kormányzás és Kötés Elméletben (KKE) egy gyakran funkcionális robbanásként aposztrofált fejlődésnek lehetünk tanúi. E vonulat egyik lényegi tézise az, hogy az X-vonás elmélet érvényességi tartománya megegyezik a lehetséges szerkezetek (teljes) halmazával. Így Stowell, Chomsky és mások bevezetik az InflP és CP X-vonás elmélet szerinti frázisait, melyek a mondat szerkezetet két fő funkcionális tartományát fedik. Pollock nagy jelentőségű cikkében az InflP kettébontása mellett érvel, így jelenik meg az AgrP és a TP a mondat szerkezetében. Eközben Abney disszertációjában főnévi kifejezésbeni funkcionális projekciót (DP) vezet be, melynek feje a névelő. A funkcionális és szemi-funkcionális elemek leírásában és azon túl is elburjánzanak a funkcionális projekciók.¹

Ezek a fejlemények bizonyos módszertani kérdéseket vetnek fel, melyekre a kutatók különféle válaszokat adtak és adnak. Ezek a kérdések elsősorban az elmélet megszorítotttsága körül forognak. Nyilvánvaló, hogy a lexikonba és így a mondat szerkezetbe újabb entitások (primitívumok) bevezetésével az elmélet leíró erejét növeljük. Ez a nyereség a leírásban a magyarázó erő csökkenésével jár, különösképpen, ha a funkcionális projekció egyik vagy másik pozíciójában üres elemet kényszerülünk feltételezni. A kutatók e tekintetben különböző erősségű metodológiai megszorításokat vallanak: a kérdéses elemnek meg kell jelennie mindkét kapcsolódási (interfész) szinten (PF ill. LF); avagy: elég az egyik szinten megjelennie; vagy: esetleg egyik szinten sem kötelező megjelennie (pl. az AgrP család, bizonyos nyelvekben; Kayne WP-je). A nyelvi variációt illetően: a nyelvekben megjelenő funkcionális elemek inventóriuma univerzális? avagy: az inventórium univerzális ugyan, de a nyelvek parametrizáltak abban a tekintetben, hogy mely elemeket választják ki és használják? És: ezen elemek sorrendje vajon univerzális?

A fenti nézetek bármely kombinációjának esetén igaz marad azonban, hogy újabb projekciók bevezetéséhez erős nyelvspecifikus és nyelvek összehasonlításából származó érvekre van szükség.

Térjünk most rá a dolgozat szorosan vett témájára. A kvantorok szintaxisát illetően a chomskyánus táborban a hetvenes és nyolcvanas években uralkodó, eredetileg Robert May által javasolt elképzelés szerint a kvantorokat egy mozgató szabály (QR, Quantifier

¹ Gondoljunk csak Rizzi ForceP-jére és FinP-jére, Laka Σ P-jére, Cinque adverbialis projekcióira, az AspectP-re, Voice-P-re, PredP-re, NumP-re, DefP-re és így tovább.

Raising / KE, Kvantoremelés) viszi hatóköri pozíciójukba. Kiderült azonban, hogy egyrészt az egzisztenciális határozatlan kifejezések hatóköri lehetőségeit illetően nem állnak a szokásos mozgásra vonatkozó megszorítások – mely a KE kezelés elleni erős érvként szolgál; másrészt pedig az erős kvantorok hatóköri lehetőségei variációt mutatnak (pl. Ioup 1975; Liu 1990; Beghelli–Stowell 1994/1995), ami inkompatibilis azzal a felfogással, miszerint *minden* kvantort egy és ugyanazon mozgatási szabály visz ugyanazon pozíciókba. Beghelli (1993), és Beghelli–Stowell (1994/1995) ez utóbbi problémát funkcionális projekciók bevezetésével gondolja feloldani. Javaslatuk szerint az angol mondat szerkezet hierarchiájában megtalálható három, általuk RefP-nek, DistP-nek és ShareP-nek elnevezett projekció, mely projekciók specifikáló pozíciójába különböző kvantortípusok mozognak. E mozgásokat Chomsky elméletét követve jegyellenőrzés által vezéreltnek gondolják el. Szabolcsi (1997) arra vállalkozik, hogy Beghelli és Stowell elméletét alkalmazza (és szükség szerint módosítsa) a magyar nyelvre. Szabolcsi szerint ezen elmélet igazolásra talál a magyar adatokban. A jelen dolgozat szerény célja az, hogy Szabolcsival vitatkozva megmutassa: a magyar nyelv nem nyújt egyértelműen igazolást Beghelli és Stowell elméletére; azaz, a kvantorok relatív hatókörének leírását és magyarázatát nem egyszerűsíti a Beghelli–Stowell-féle funkcionális projekciók bevezetése.

1. Kvantormozgatás funkcionális projekciókba

Elsőként álljon itt Beghelli és Stowell, és Szabolcsi elméleteinek rövid összefoglalása az általuk tételezett funkcionális projekciók tükrében. Beghelli és Stowell szerint az angol mondat szerkezet (részleges) ábrázolása a következő:

- (1) [RefP [AgrsP [DistP [ShareP ... [AgroP [VP

A határozott kifejezések és a referenciális indefiniték RefP specifikálójába mozognak, a disztributív univerzálisok [Spec, DistP]-be, azok az indefiniték pedig, amelyek felett univerzális kvantor disztribuíál, [Spec, ShareP]-be. Módosított számnevet tartalmazó kifejezések (pl. a *more than n N* ‘több mint *n N*’ alakúak), valamint a hangsúlytalan főnévvel rendelkező indefiniték (pl. a *few N* ‘kevés *N*’ alakúak) nem céloznak meg számukra fenntartott funkcionális projekciót; ők csupán a megfelelő AgrP projekcióig mozognak, ahonnan LF-en opcionálisan VP-n belüli alappozíciójukba rekonstruálnak. A disztributivitás [Spec, DistP]-n kívül is létezik: AgrP-beni és ShareP-beni kifejezések is lehetnek disztributívák. Ezt a szerzők úgy érik el, hogy egy fonetikailag üres disztributív morfémát (hangtalan EACH ‘mind(egyik)’) tételeznek ez utóbbi projekciótípusok fejében is.

Ezek a feltevések az (1)-ben található hierarchikus sorrenddel együttesen az angol nyelv számos viszonylagos hatóköri jelenségét előállítják. Ez utóbbiakra nem térek itt ki (kifejtésüket ld. Beghelli és Stowell tanulmányában); céloom csupán az elmélet alapvetéseinek vázolása volt – ez referenciaalakként szolgál nemcsak Szabolcsi javaslatának megértéséhez, hanem a Szabolcsi-féle és a Beghelli és Stowell-féle teóriák összevetéséhez is.

Szabolcsi a következő hierarchiát javasolja a magyarra:

- (2) [HRefP* [HDistP* [FP / [PredOpP ... [RefP* [CaseP* [DistP* [VP

HRefP-be és RefP-be mozognak a referenciális kifejezések (definiték és legszélesebb hatókörű indefiniték), HDistP-be és DistP-be a disztributív kvantorok, FP-be a fókusz operátorok (ld. Brody 1990), PredOpP-be pedig az ún. számoló kvantorok (mint amilyen a

kevés N, a *hat* N vagy a *hatnál több* N alakú kifejezések)². A pontosított pozícióban állnak az ige és az AgrP projekciók, s ezeket követi (lineárisan posztverbális helyzetben tehát) RefP és egy DistP közé ágyazódva egy CaseP-nek nevezett esetjegyellenőrző projekciócsalád, s végül a VP. A preverbális kvantorprojekciókba nyílt a mozgatus, míg a posztverbálisokba rejtett. CaseP-ből (és AgrP-ből) LF-en opcionális rekonstrukció lehetséges.

Lássunk néhány magyar példát, Szabolcsi-féle elemzésükkel (a balra mutató nyíl LF-mozgatást, a jobbra mutató LF-rekonstrukciót jelöl, mely utóbbi opcionális).

- (3) a. [_{HRefP} Péter_i [_{HDistP} mindenkit_k [_{FP} a névnapján köszönt fel [_{CaseP} t_i [_{CaseP} t_k [_{VP} ...
- b. [_{PredOpP} Kevés lány_i köszöntött fel [_{RefP} ↑ [_{CaseP} t_i [_{VP} ... az osztályfőnök ...
- c. [_{HDistP} Több mint hat fiú_i [_{PredOpP} két jelest_k szerzett [_{CaseP} t_i [_{CaseP} t_k [_{DistP} ↑ [_{VP} ... minden félévben ...
- d. [_{FP} Egy keddi napon harapott meg [_{CaseP} hatnál több kutya [_{DistP} ↑ [_{VP} ... minden fiút ... ↑ (kétértelmű)

(3a)-ban az egyes kvantorok nyíltan mozognak a megfelelő kvantorprojekciókba: a tulajdonnév HRefP-be, az univerzális kvantor HDistP-be, s a fókusz operátor FP-be. (3b)-ben FP helyett PredOpP áll, ide mozog a számoló kvantor, míg a posztverbális határozott főnévi csoport a posztverbális mező RefP-jébe mozog – rejtetten. (3c) egy posztverbális univerzális kvantort tartalmaz, mely rejtetten mozog DistP-be. Végül (3d) kétértelműsége úgy áll elő, hogy egyrészt az univerzális kvantor rejtetten DistP-be mozog, másrészt a *hatnál több kutya* kifejezés CaseP-ből opcionálisan rekonstruál VP-be – ez az opcionális adja a kétértelműsége.

Szabolcsi ugyan hangsúlyozza a magyar és az angol mondat hierarchiájának hasonlóságát, s azt, hogy e hasonlóság alátámasztani látszik a Beghelli és Stowell-féle elméletet, valójában e hasonlóság korlátozottabb annál, hogysen meggyőző legyen. Lássuk miért van így. Először is, amint azt Szabolcsi is elismeri (122. o.), az angol mondatbeli ShareP-vel nem párhuzamos FP, sem pedig AgrP-vel PredOpP. FP fókusz értelmezéssel jár együtt, és határozott kifejezések is állhatnak itt – ShareP-re egyik sem igaz. Míg AgrP \varnothing -jegyek (az angolban és a magyarban szám- és személy-) jegyellenőrzésének helye, és A-pozíció – PredOpP nem az. Alant, miután PredOpP mint olyan léte ellen érvelek, a magyar HRefP és az angol RefP párhuzamosságának kérdését vizsgálom meg, s arra a következtetésre jutok, hogy e két projekciótípus valójában lényegileg különböző.

Fontos megjegyeznem előjáróban, hogy minél inkább eltérőnek kényszerülünk megállapítani az angol és a magyar mondat szerkezet projekcióinak halmazát, illetve a projekciók hierarchikus sorrendjét, annál inkább veszít erejéből a feltételezett hasonlóságból nyerhető igazolás; sőt, egyszersmind annál inkább csorbul a nyelvek közti variancia lehetséges minimumra történő redukálásának eszménye is.

² Ez utóbbi két projekció közül stipuláció szerint egy mondatban egyszerre csak az egyik lehet jelen.

2. PredOpP

Tekintsük elsőként a PredOpP projekciót. Mint az imént láttuk, ez Szabolcsi szerint az angol AgrP-nek felel meg lakóit tekintve, egyéb tulajdonságait illetően azonban radikálisan különbözik attól. Most amellet érvelek, hogy a magyar PredOpP projekciója nem is létezik.

Szabolcsi modellje stipulálni kényszerül, hogy PredOpP és FP egymást kizáró projekciók, melyek közül egy mondatban csak az egyik lehet jelen. Közelebbről vizsgálva arra a stipulációra is szükség van, hogy amennyiben PredOp operátor és fókusz operátor is van a mondatban, PredOpP és FP közül az projektálódik, amelyeknek megfelelő operátornak nagyobb a hatóköre. (4)-ben ez a PredOpP, hiszen *harmadikos* hatóköre a nagyobb:

(4) *Kevés harmadikos evett csak a levesből.*

Ez a mondatfajta további problémát vet fel: posztverbális fókusz kifejezést általában egy preverbális fókusz kifejezés jelenléte engedélyez; ebből a szempontból az ilyen mondatok kivételt képeznének. Ezen tények lehetséges magyarázata az, hogy valójában a PredOp számoló kifejezések fókusz operátorokként funkcionálnak. Úgy vélem, a számoló kvantorok szemantikája alkalmassá is teszi őket ilyen jelentéstani funkció betöltésére. Tekintsük az alábbi mondatot:

(5) *A postás öt levelet vitt ki.*

Igaz, hogy az *öt levelet* kifejezés nem azonosítja feltétlenül kizáróan a postás által kikézbcsített dolgok (individuumok) halmazát – emiatt nem tekinti e kifejezéseket Szabolcsi (1994), s ezt követve Szabolcsi (1997) sem, fókusznak. Azonban elemezhető e mondatfajta fókusz-szerkezete másképpen is. (5) preszupponált része ezen eltérő elemzés szerint az, hogy a postás valahány levelet kivitt, s a mondat fókusza csupán a mennyiség. E felfogás szerint egy számoló kvantor funkciója kardinalitás azonosítása: informálisan szólva, alternatív mennyiségek közül azt az m mennyiséget azonosítja, amelyre igaz, hogy a köznévtől jelölt halmazból m mennyiségű van a predikátum tartományában.³ Azaz (5) parafrázisa lehet (6a), s fókusz értékét (focus value), a mondatot véve fókusz tartománynak, (6b) szerint adhatjuk meg:

(6) a. 'A levelek száma, amelyeket a postás kivitt, öt.'
 b. $F(5) = \{S: \exists m [S = \text{a postás } m \text{ levelet vitt ki}]\}$

Fontos megjegyezni, hogy – mint a kontrasztív fókusz értelmezésnél mindig – a fókuszált kifejezés csak a *releváns* halmaz egyik tagját azonosítja, a többi tag kizárásával. Így (7a–c) mindegyike egyszerre igaz lehet:

(7) a. *A postás öt levelet vitt ki.*
 b. *A postás kevés levelet vitt ki.*
 c. *A postás hatnál kevesebb levelet vitt ki.*

(7a–c) esetekben a releváns halmazok eltérőek. Hasonló ez a következő mondatpár esetéhez:

(8) a. *Egy SZŐKE fiú bukott meg a vizsgán.*
 b. *Egy MAGAS fiú bukott meg a vizsgán.*

³ Tekintheők tehát e mennyiségek individuumoknak (individualizálhatók).

(8a) és (8b) egyszerre teljesülhet, hiszen az azonosítás alternatívahalmaza eltérő a két esetben. Krifka (1999) szerint a természetes skálák (mint a számok, s egyéb mennyiségek) állandó, kevésbé szembeötlő (*low-salience*) alternatívahalmazzal rendelkeznek, mely az adott kontextustól függetlenül mindig elérhető. Ezek szerint tehát a számoló kvantorok ezen skálák elemein végeznek kizáró azonosítást, azaz fókuszálást.

A számoló kvantorok fókusz státuszára a fentiekén túl további érvet is találhatunk. Ismert tény, hogy egyes nyelvekben a fókusz ún. „*pseudo-cleft*” szintaktikai predikátumként jelenik meg. Figyeljük meg, hogy pontosan azok a kvantorok képesek predikátumként szerepelni a magyarban, amelyek Szabolcsi szerint PredOp operátorok:

- (9) a. *Nyolc több, mint hat.*
 b. **Nyolc legalább hat.*
 c. *Hat fiú kevés.*
 d. **Péter, János és Imre minden fiú.*

Fontos megjegyeznünk azt a további tényt is, hogy a preverbális helyzetű PredOp operátorok és az őket követő ige hangsúlymintája a releváns tekintetben megegyezik a fókusz és az azt követő ige hangsúlymintájával: emphatikus hangsúlyt hangsúlyvesztett ige követ.

Mindezek alapján kimondható, hogy a számoló operátorok fókusz operátorok. Marad azonban egy érdekes különbség a rendes fókusz és a számoló operátorok között. Szabolcsi (1997: 149) a következő mondatpárt hozza, azt állítva, hogy (10b) (10a) tagadása:

- (10) a. *Kevés fiú ment el.*
 b. *Nem ment el kevés fiú.*

Miközben elfogadhatjuk, hogy (10b) lehetséges mondat, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy (11a) is az, mely a tagadott fókusz (ld. 11b) mintáját követi:

- (11) a. *Nem kevés fiú ment el.*
 b. *Nem Mari ment el.*

Bár a következő példát Szabolcsi nem tárgyalja közvetlenül, a kérdés úgy merül fel: miért nem grammatikus mondat (12) (*Mari* = fókusz)?

- (12) **Nem ment el MARI.*

Szabolcsi ezt a különbözöséget csak megfigyeli, de rendszere előállítani azt nem képes. A jelen feltevések összefüggésében a különbözöség szintén magyarázatra szorul. Kulcsot adhat kezünkbe az alábbi mondatpár:

- (13) a. *Nem láthatta AZT A LÁNYT.*
 b. *Nem AZT A LÁNYT láthatta.*⁴

(13a) és (13b) igazságfeltételei ugyanis eltérőek. Míg (13a) esetében a hatóköri sorrend tagadás > epiztemikus modális > fókusz, addig (13b) értelmezésében ez tagadás > fókusz > epiztemikus modális. Vagyis, a tagadás hatókörében a posztverbális és a preverbális fókusz potenciálisan különböző interpretációt eredményez. Ezzel szemben, (11)-gyel és

⁴ Hasonló mondatokpárok Olsvay Csabával folytatott beszélgetés alkalmával merültek fel.

(12)-vel kapcsolatban a következő intuíció fogalmazható meg. (11b) és (12) szerkezetek *nem* eredményeznek eltérő interpretációt – s ez blokkolja (12)-t. Ennek lehetséges magyarázata, hogy mivel mindkét szerkezet (és deriváció) ugyanazt az interpretációt célozza, a nyelvtan a gazdaságosabbat választja, s ez (11b). Surányi (2001) modelljében (11b) **egy** releváns funkcionális projekciót tartalmaz, míg (12) kettőt, így az előbbi gazdaságosabb.

Ezek alapján azt várjuk, hogy (10b) és (11a) interpretációja eltérő. És valóban: (10b) abban a kontextusban értelmes, melyben egy proposíció szerint kevés fiú ment el, s ezt az egész proposíciót tagadja, míg (11a) azt tagadja (a fentiek fényében), hogy a fiúk száma, akik elmentek, kevés. A különbség jól érzékelhető, ha azt tekintjük, hogy (11a) által generált egzisztenciális preszuppozíció szerint vannak fiúk, akik elmentek. (10b) nem generál ilyen preszuppozíciót: folytatható (14) szerint.

(14) *Nem ment el kevés fiú. Valójában nem ment el senki sem.*

Ilyen, a szakirodalomban gyakran meta-negációnak nevezett konstrukciókban (ld. Horn 1989, és az ott idézett műveket) a számoló kvantor nem fókuszként értelmezett, nem is visel fókuszhangsúlyt (ellentétben preverbális előfordulásaival). Ez a számoló kvantorok esetében az adatok szerint lehetséges, a rendes fókusszal viszont nem. Surányi (megjelenés előtt) szerint ez azért van, mert a számoló kvantorok ún. default fókuszok, s mint ilyenek, van nem-fókuszált értelmezésük is⁵ (ilyenek lehetnek posztverbális helyzetben) – ebben különböznek a rendes fókuszoktól. Így (12) vs. (10b) különbsége a rendes és a default fókusz különbözőségére redukálódik.

Láttuk tehát, hogy PredOpP projekció, s az általa keltett komplikációk kiküszöbölhetőek: a PredOp számoló operátorok a fókusz egy alesetét képviselik.

3. HRefP és RefP

Tekintsük most HRefP és RefP projekciókat. Figyeljük meg, hogy e két projekció közt lényeges szintaktikai különbségek vannak. Míg a HRefP-be történő mozgás mindig nyílt, addig a RefP-be irányuló mozgások rejtettek. Másrészt, a rekurzív HRefP-k közé nem ékelődhet más projekció, ezzel szemben, mint azt Surányi (2000) megmutatja, Szabolcsi elméletének fenntartásához el kell fogadnunk RefP-k közé ékelődő DistP és FP projekciókat is. Erre azért van szükség, mert a posztverbális fókusz operátorok inverz hatókört vehetnek fel más posztverbális kvantorok felett⁶, mint azt (15) illusztrálja.

(15) *PÉTER diktált le mindent CSAK KÉTSZER.*
OK: *CSAK KÉTSZER > mindent*

Ha ezt É. Kiss (1998) többszörös FP projekciójával írjuk le (melyből elvileg korlátlan számú előfordulhat), az – ennél komplexebb példák esetében, lásd pl. (19)-et alant – szükségképpen azt vonja maga után, hogy a Szabolcsi-féle posztverbális RefP alatt további FP-k és DistP-k is lehetnek, melyek alatt újabb RefP-ket kell felvennünk. A RefP projekció (más projekciók, pl. DistP, közbeékelődését megengedő) rekurzivitására kell következtetnünk az alábbi típusú példákból is:

⁵ Mint Beghelli és Stowell állítja ezekről a kifejezésekről az angolban.

⁶ Ez, mint Surányi (2000) kifejti, cáfolni látszik É. Kiss (1998) azon állítását, miszerint a többszörös fókuszos szerkezetekben a posztverbális fókuszok is nyíltan mozognak.

(16) *PÉTER mutatott meg minden vizsga után minden dolgozatot egy diáknak.*

Az egy diáknak határozatlan főnévi kifejezést tartalmazó RefP állhat a *minden vizsga után* kvantort tartalmazó DistP alatt, de a *minden dolgozatot* DistP-je felett; illetve e RefP állhat mindkét DistP alatt is. Az előbbi esetben minden vizsgán más-más diák látja az összes dolgozatot (mondjuk a gyakornok, a javításkor), az utóbbi esetben pedig minden vizsgán minden egyes dolgozathoz rendelünk potenciálisan más-más diákot (mondjuk a vizsgázót). Természetesen az az olvasat is változatlanul elérhető, melyben az indefinit referenciája független mind a vizsgáktól, mind a dolgozatoktól – azaz, melyben a RefP mindkét DistP felett áll. Összegezve, RefP-k közé FP-k és DistP-k is ékelődhetnek, HRefP-k közé pedig nem.

A különbözőség azonban nem pusztán szintaktikai természetű. Diskurzuszemantikai szempontból megállapítható, hogy HRefP lakója magas elérhetőségű elem (Ariel 1990, 1994 Accessibility Theory modelljének értelmében), míg RefP lakója nem feltétlenül az. Például, ezzel függ össze az alábbi grammatikalitásbeli kontraszt is, ahol az ítéletek diskurzus-kezdő helyzetre vonatkoznak ((17a)-ban a névmási kifejezés RefP, (17b)-ben HRefP lakója).

- (17) a. *Mindig veszekszem vele, Péter mégsem haragszik meg.*
 b. *?*Vele mindig veszekszem, Péter mégsem haragszik meg.*

Régi megfigyelés, hogy azok a kifejezések, melyek Szabolcsi keretében HRefP lakói, kategorikus ítéletbeni logikai alanyként funkcionálnak (pl. Kuroda 1972), RefP lakóiról nem mondható el ugyanez: (18a)-ban a határozott névelős kifejezés predikáció logikai alanya, (18b)-ben nem az.

- (18) a. *A vonat elütötte Jánost.*
 b. *Elütötte Jánost a vonat.*

Végül, a HRefP lakóira érvényes prozódiai minta, például a kötelező hangsúly (ld. pl. É. Kiss 1994), nem áll RefP feltételezett lakói esetére.

Úgy tűnik tehát, itt két lényegileg különböző pozíciótypussal állunk szemben. Figyeljük meg azt is, hogy az eredeti Beghelli és Stowell-féle **angol** RefP a fenti tekintetekben ugyanezen kritériumok mentén alapvetően különbözik HRefP-től. HRefP lakóinak tulajdonságai (logikai alany értelmezés, magas elérhetőség (accessibility), a mozgatás nyíltsága, hangsúly) sokkal inkább az angol topikalizált összetevőkhöz teszik hasonlóvá – a topik Beghelli és Stowell leírásán kívül esik: ez a magasabban elhelyezkedő CP-tartományhoz tartozó jelenség.

Így tehát nem állítható, hogy a magyar HRefP párhuzamos lenne az angol RefP-vel és így nyílt megerősítését adná Stowell és Beghelli kezelésének.

Hadd utaljak arra végül, hogy a specifikus indefiniték hatókörének leírásában elterjedt alternatív nézet szerint e kifejezések hatóköre nem mozgatás, hanem nem-szelektív kötés által áll elő (ld. pl. Reinhart 1995 és az ott idézett műveket).

Mindezt tekintetbe véve arra következtetnek, hogy ugyan a HRefP-nek megfelelő pozíció és mozgatás léte kétségtelen, ez a pozíció nem analóg sem az angol RefP-vel, sem a magyar RefP-vel, mely utóbbi létére nincs tehát a magyarban erős bizonyíték.

4. HDistP és DistP

Láttuk, hogy PredOpP nemcsak hogy nem párhuzamos az angol AgrP-kkel, de nem is létezik külön projekcióként, és hogy HRefP alapvetően különbözik az angolra posztulált RefP-től. Vizsgáljuk most meg a harmadik kvantorosztály-specifikus projekciótípust, a HDistP-t és a DistP-t.

HDistP és DistP közt hasonló különbségek léteznek, mint HRefP és RefP közt: HDistP nyílt mozgást indukál, DistP rejtettet; DistP-k közé más projekciók ékelődhetnek (ld. Surányi 2000), HDistP-közé nem. Mint említettük, egy funkcionális projekció melletti érvként szolgálhat például, ha találunk a projekció fejét kitöltő testes elemet. Ez a (H)DistP-re (csakúgy mint a RefP-re) nem áll. Tekinthető az is érvként, ha a projekció (ill. az abban helyet kapó elemek) pozíciója kötött. Ez az érv azonban lényegesen kisebb súlyú: e pozicionális kötöttség lehet nem-abszolút (relatív, más elemekhez viszonyított), s szelekciós/szubkategorizációs megkötésekkel csak logikai szempontból komplex módon kifejezhető is⁷ (mint például az adverbiumok esetében, melyek disztribúciójának leírását hasonló okok miatt gyakran próbálják a Cinque-féle elmélettől eltérő (pl. szemantikai) alapokra helyezni). Amint arra Surányi (2000) rámutat, DistP esetében a pozicionális kötöttség a Szabolcsi (1997) által feltételezettnél jóval kisebb. É. Kiss (1998) amellett érvel, hogy a posztverbális mezőben is szükség van FP projekciók felvételére. Surányi (2000) megmutatja, hogy a posztverbális univerzálisok ezen posztverbális FP projekciók felett illetve alatt is vehetik hatókörüket, mint például (19)-ben.

(19) *Imre írat minden évben tesztet csak egy alkalommal minden csoportban.*

Ezek szerint, s felidézve az előző szakasz (16)-os példájával kapcsolatban mondottakat, Szabolcsi keretében, DistP – leszámítva a topik mező feletti tartományt – gyakorlatilag bármely ponton projektálható; azaz, a pozicionális kötöttségből eredő motiváció meglehetősen gyenge. Hadd utaljak arra itt, hogy az univerzális kvantorok hatókörének viszonylagos szabadsága következne a sztenderd kvantoremeléses kezelésből, mely – adjunkció lévén – viszonylagos szintaktikai szabadságot élvez.

DistP motivációja lehetne még egy Dist morféma azonosítása. Mint említettem, testes Dist elem nincs; Beghelli és Stowell, illetve Szabolcsi viszont érvel egy testetlen Dist morféma (testetlen EACH) létezése mellett. Lássuk, hogyan. Alapvető érve az, hogy a disztribuíválódás tulajdonsága, és a disztributív kvantor által bevezetett ún. tanúhalmaz (*witness set*; ami felett a Dist disztributív operátor disztribuíál) disszociálhatók. Ezt volna hivatott illusztrálni a következő angol konstrukció:

(20) *Mary thought that every student_i kept [a stolen book that he_i actually returned].*

‘Mari azt gondolta, hogy minden diák megtartott egy ellopott könyvet, melyet (ő = a diák) valójában visszavitt.’

A zárójeles NP *de re* értelmezést kap, így Beghelli és Stowell szerint egy főmondatbeli RefP-be emelkedik. Ekkor viszont az univerzális kvantor az NP-ben lévő névmást nem köti, így feltételezni kényszerülünk, hogy az univerzális kvantor is a főmondatba mozog rejtetten.

⁷ Pl. a formalizálásban diszjunkciót vagy implikációt illetve tagadást (pl. ha nem X, akkor Y) szükségessé tevő.

Azonban tény, hogy az univerzális kvantor nem disztribuíál a főmondati ige felett. Így arra következtethetünk, hogy az univerzális kvantor által bevezetett halmaz és maga a disztribuíálódás disszociált (DRT fogalmakat használva: a bevezetett halmaz magasabb dobozban áll, mint a disztribuíáló kvantor). Persze az indefiniték hatókörének nem-szelektív kötés alapú megközelítésében a kiinduló probléma (ti. a *de re* értelmezéssel összefüggő mozgatás) sem merül fel, s így ez a konstrukciótípus nem szolgál erős bizonyítékkal e disszociáció mellett. A magyar azonban nyíltan mutat hasonló jelenséget (a % jel a beszélők közti variációra utal):

- (21) a. %*Minden diák, aki részt vett benne úgy döntött az igazgató, hogy el kell hagynia az iskolát.*
 b. %*Minden meghívott Imre apja azt hitte, hogy eljön.*
 c. %*Mindhárom diák valószínű, hogy részt vett benne.*

Itt az univerzális kifejezések a főmondatban állnak, de a mondat értelmezése szerint a beágyazott mondatban disztribuíálódnak csak. E jelenségnek legalább két olyan magyarázata is lehetséges, mely nem feltételez disztributív funkcionális fejet a mondat hierarchiájában; így az ilyen konstrukcióknak Dist fej létét bizonyító ereje meglehetősen kétséges. Az egyik lehetséges elemzés a következő. Tegyük fel, hogy elfogadjuk Szabolcsi azon javaslatát, miszerint a disztributivitás és a referens-halmaz bevezetésének disszociációját a szintaxis is tükrözi. Azonban ezt elképzelhetjük úgy is, hogy a hangtalan disztributív operátor maguknak a disztributív univerzális kvantoroknak a része, méghozzá egy magas helyzetben lévő funkcionális fejként. Így (21) mondatai a lebegő kvantort tartalmazó konstrukciókhoz hasonlatosak – azaz olyan mondatokhoz, mint az alábbiak.

- (22) a. *The boys are thought by some to be likely to all pass the test.*
 ‘A fiúk némelyek szerint valószínű, hogy mind átmennek a teszten.’
 b. *A diákok valószínű, hogy mind részt vetek benne.*

(21) mondataiban a főnévi kifejezések egy magas funkcionális feje tartalmazná a Dist elemet, s ezt hagyná maga mögött (*strand*) a főnévi kifejezés.⁸ De gondolkodhatunk e példákról másképpen is. Bizonyos tények azt sugallják, hogy (21) hosszú mozgatásai hosszú topikalizációk. (23) olyan kontextusban, ahol a jelentkezők még nem ismertek abban a nyelvváltozatban sem hangozhat el, amelyik egyébként (21a)-t elfogadja. Ha (21b)-t úgy módosítjuk, hogy az előrevitt univerzális kifejezés a hosszan topikalizált kifejezések kevésbé megszokott pozíciójába kerüljön, a megítélés jelentősen leromlik (ld. 24a). Ha kvantorpozíciót kényszerítünk ki (ld. 24b), a mondat agrammatikus lesz.

- (23) ?*%*Minden jelentkezőnek úgy döntött a főnök, hogy majd küldjünk részletes tájékoztatót.*

⁸ Ez teljes mértékben kompatibilis az egzisztenciális kifejezéseknek nem általánosított kvantorként való kezeléseiben kimutatott megfigyeléssel (pl. Ruys 1992; Kamp–Reyle 1993), mely szerint az egzisztenciális disztribuíáló hatóköre sosem lehet tágabb a kifejezés nyílt szintaxisbeli pozíciójánál. Vagyis: az indefinitet nem-szelektíven kötő (egzisztenciális) operátor pozíciója nem befolyásolja a tényt, hogy az indefinit felett közvetlenül álló disztributív morféma csak az indefinit kifejezés nyílt pozíciójában disztribuíál.

- (24) a. ^{??%} *Imre apja minden meghívottal azt hitte, hogy jóban kell lennie.*
 b. ^{*%} *Minden házigazda minden meghívottal azt hitte, hogy jóban kell lennie.*

(21) mozgataisai tehát hosszú topikalizációk. A hosszú topikalizáció azonban függetlenül úgy tűnik, hogy nem növeli egy kvantor kvantifikációs hatókörét:

- (25) a. *Három fiú_i ajándékot vett az (ő_i) apjának.*
 b. **Három fiú_i reméli az (ő_i) apja, hogy szép ajándékot fog venni (ő_i)neki.⁹*
 c. *Három fiú, remélem, hogy szép ajándékot fog venni.*

- (26) *Every argument I know of, someone said to me that John refuted. (*∀ > ∃)*

Amennyiben ez így van, ez alternatív magyarázata lehet a disztribuíódás és a referens bevezetés disszociációjának. Összegezve: e disszociációnak könnyen elképzelhető olyan magyarázata, mely nem tételez a mondat hierarchiájában egy független Dist fejet.

E független fej ellen szól az is, hogy e hangtalan Dist morfémát (*silent EACH*) Beghelli és Stowell a disztribuíódó definitek és csupasz indefinitek okán asszociálhatóvá kényszerül tenni Share, AgrS és AgrO fejekkel is, ami Szabolcsinál a magyarban F, PredOpP és Case fejeknek felel meg. Szabolcsi a *legtöbb fiú*-féle kifejezésekkel kapcsolatosan megjegyzi: ezek disztributívok, mindazonáltal HRefP-ben állnak. Ha a disztributív morféma a DistP projekció specifikálójában megjelenő elemeken kívüli elemekkel is asszociálható, akkor a Dist morféma, s így a DistP projekció szintaktikai önállósága meglehetősen gyengének tűnik. Technikai komplikáció is felmerül: nem világos, hogy ha az Agr ill. a Case fejekben potenciálisan megtalálható ugyanaz a hangtalan disztributív morféma, mint Dist-ben, akkor egy disztributív kvantor miért nem ellenőrizheti disztributív jegyeit e projekciók specifikálójában, miért kell ezt mindenképp DistP-ben elvégeznie.

Általában véve az univerzális kvantorok hatóköri mozgásának funkcionális projekcióbeli jegyellenőrzésként való azonosítása ellenkezni tűnik e mozgatas tagmondat-kötöttségének (*clause boundness*) széleskörű megfigyelésével. Nem zárja ki semmi ugyanis, hogy egy univerzális kvantor közvetlenül a felső tagmondat DistP-jébe mozogjon, így a felsőbb állítmány feletti kvantifikálást és disztribuíódást helytelenül megengedi a modell. Jegyezzük meg itt, hogy nem hivatkozatunk a Relativized Minimality hatásra sem ennek kizárásához (ti. hogy a beágyazott mondat DistP-je, közelebb lévén, interferál), hiszen ez nem volna kiterjeszthető RefP-re, sem FP-re (vö. hosszú topikalizáció, hosszú fókuszmozgatas és igeinverzió hiánya az alsó tagmondatban).

Mint az előzőekben is, e kérdésben is tagadhatatlan, hogy a disztributív monoton növekvő kvantorok mozoghatnak a preverbális fókuszpozíció elé. Láttuk azonban, hogy mozgásuk az ige mögötti tartományban is szabadon lehetséges (ld. (16), valamint Surányi 2000), amit DistP viszonylag szabad projektálásával írhatunk le. Azaz, a magyar adatok e téren sem nyújtanak megerősítést Beghelli és Stowell elméletéhez. Másrészt, maga a

⁹ Ez elvileg Gyenge Keresztezés (*Weak Crossover*) sértésnek minősülhetne. Amint arra Puskás (2000: 162–163), Cinque (1990) nyomán függetlenül rámutat, a magyar topikalizáció (ellentétben a fókuszálással és a Wh-mozgataással) nem eredményez Gyenge Keresztezést. Ha (25b)-ben a névmást tartalmazó kifejezést határozatlan kifejezésre (pl. *egy lány*) cseréljük, látható, hogy a határozatlan kifejezés referenciája nem függhet *három fiú* értékelésétől – azaz, ez a teszt is a fenti eredményt hozza.

specializált Dist fej izolációja melletti érvek inkonklúzívnak bizonyulnak, pedig ez volna egy önálló DistP projekció fő motiválója.

Nem céлом vitatni azt a megalapozott, alapvető nézetet, hogy ami a hetvenes–nyolcvanas évek nagy részében egyetlen transzformációnak tűnt (Kvantoremelés, KE), az valójában nem egységes jelenség. Egyrészt a csupasz számnevet tartalmazó, vagy csupasz (számnevet/névelőt nem tartalmazó) egzisztenciális indefiniték értelmezésének mozgatás nélküli kezelése lényegileg eltér a mozgatott kvantorokétól. Másrészt a módosított számneveket tartalmazó egzisztenciálisok ugyan általánosított kvantorok, de funkciójuk eltér az egyéb kvantorokétól: Szabolcsi szerint a predikátum denotációján végeznek számolási operációt, s ezt a jelen dolgozat szerint (preverbális helyzetben legalábbis) kizáró azonosításként teszik. Ezzel szemben állnak a monoton növekvő disztributív kvantorok, pontosabban a Szabolcsi (1997) által Partee (1995) nyomán *essentially quantificational*-nek nevezett kvantorosztály. Szabolcsi meghatározása szerint azok a DP-k tartoznak ide, melyek nem tisztán interszektvívek és amelyek nem (atomi vagy többes) individuumot jelölnek, valamint azok a nem individuumot jelölő DP-k, melyeknek restriktora előfeltételezés (preszuppozíció) szerint nem üres. A jelen konzervatív megközelítésben pontosan ez az szemantikai kvantorosztály, melyre a KE mozgatási szabálya érvényes marad.

Tulajdonképpen e kvantorosztállyal kapcsolatos központi szintaktikai megkötés abban áll csupán, hogy az ige előtti tartományban nem előzheti meg a topik mezőt.¹⁰ Ez azonban a nyílt kvantormozgatással nem rendelkező nyelvekre is igaz: egy univerzális kvantor hatóköre nem lehet a topikalizált összetevőénél magasabb. A topik összetevő olyan specifikus referenciális kifejezés, mely a propozíción kívül áll. A kvantoremelés által létrehozott kvantifikáció pedig a propozíción megy végbe. Akárhogy is közelítsük meg pontosan ezt a szemantikai különbséget, valószínűsíthető, hogy az említett szintaktikai megkötés háttérben ez a szemantikai eltérés áll.

5. Összegzés

A jelen dolgozat a kvantorok relatív hatókörének kezelésében konzervatív álláspontot képvisel, s vesz védelmébe egyben. Céлом volt megmutatni, hogy a magyar Szabolcsi (1997) állításával ellentétben nem szolgáltat nyílt bizonyítékokat Beghelli és Stowell elméletéhez. Demonstrálni kívántam azt is, hogy ezen elméletnek a magyarra való kiterjesztése számos bonyolítóan ható feltételezést kényszerít ki. Ebből kiindulva külön érveltem amellet, hogy a magyarban a preverbális számoló kvantorok fókusz pozíciót és funkciót töltenek be; hogy a magyarra javasolt HRefP tulajdonságait tekintve alapvetően különbözik az angolra javasolt RefP-től és az angol nyelvben inkább a topikalizációnak feltehető meg; hogy nem előnyös HDistP / DistP felvétele a magyar mondat szerkezetében, és fenntartható a QR mozgatás a kvantorok egy jól meghatározott osztályának esetében.

¹⁰ Kivéve, ha ő maga is topikalizált. Erre (a fenti hosszú topikalizációs konstrukciókon túl) léteznek marginális példák:

(i) ³*Minden diák, akit megkérdezett Imre az anyagot nehéznek találta.*

Hivatkozások

- Ariel, Mira 1990: *Accessing Noun Phrase Antecedents*, London, Routledge.
- Ariel, Mira 1994: Interpreting anaphoric expressions: A cognitive versus a pragmatic approach, *Journal of Linguistics* **30**, 3–42.
- Beghelli, Filippo T. – Tim Stowell 1994: The direction of quantifier movement, *GLOW Newsletter* **32**, 56–57.
- Beghelli, Filippo – Tim Stowell 1995: *The direction of quantifier movement*, kézirat, University of California, LA.
- Beghelli, Filippo 1993: A minimalist approach to quantifier scope, in *Proceedings of NELS 23* **1**, Amherst, GLSA Publications, University of Massachusetts.
- Brody, Michael 1990: Some remarks on the focus field in Hungarian, *UCL Working Papers* **2**, 201–225.
- Cinque, Guglielmo 1990: *Types of A-bar Dependencies*, Cambridge, Mass, MIT Press.
- É. Kiss, Katalin 1994: Sentence structure and word order, in Ferenc Kiefer – Katalin É. Kiss szerk.: *Syntax and Semantics: The Syntactic Structure of Hungarian*, New York, Academic Press.
- É. Kiss, Katalin 1998: Multiple topic, one focus?, *Acta Linguistica Hungarica* **45**, 3–29.
- Horn, Laurence 1989: *A Natural History of Negation*, Chicago, University of Chicago Press.
- Ioup, Georgette. L. 1975: *The treatment of quantifier scope in a transformational grammar*, PhD disszertáció, CUNY.
- Kamp, Hans – Uwe Reyle 1993: *From Discourse to Logic*, Dordrecht, Kluwer.
- Krifka, Manfred 1999: At least some determiners aren't determiners, in Ken Turner szerk.: *Current Research in the Semantics / Pragmatics Interface* **1**, Elsevier, 257–291.
- Kuroda, Shige-Yuki 1972: The categorical and the thetic judgement: Evidence from Japanese syntax, *Foundations of Language* **9**, 153–185.
- Liu, Feng-Hsi 1990: *Scope dependency in English and Chinese*, PhD disszertáció, UCLA.
- Partee, Barbara 1995: Quantificational structures and compositionality, in Emon Bach et al. szerk.: *Quantification in Natural Languages*, Dordrecht, Kluwer, 541–601.
- Puskás, Genovéva 2000: *Word Order in Hungarian: The syntax of A-bar positions*, Amsterdam, John Benjamins.
- Reinhart, Tanya 1995: Interface strategies, in *OTS Working Papers*, Utrecht University.
- Ruys, E. G. 1992: *The scope of indefinites*, Phd disszertáció, Utrecht University.
- Surányi, Balázs 2000: *The left periphery in Hungarian: The division of labour between checking- and scope-driven movement*, Talk at the Peripheral Positions conference at the University of York (9–11 September).
- Surányi, Balázs 2001: Negation and an ambiguity account of n-words: The case of Hungarian, megj. előtt az *Approaches to Hungarian* **8** kötetben. Budapest, Akadémiai.
- Surányi, Balázs megj. előtt: Negation and a hybrid paradigm of n-words: The case of Hungarian. *UiL OTS Yearbook 2002*, Utrecht, UiL OTS.
- Szabolcsi, Anna 1994: All quantifiers are not equal: The case of focus, in *Proceedings of the 5th Symposium on Logic and Language = Acta Linguistica Hungarica* **42–43**, 171–187.
- Szabolcsi, Anna 1997: Strategies for scope taking, in Anna Szabolcsi szerk.: *Ways of Scope Taking*, Dordrecht, Kluwer.